

**Ətraf mühitlə bağlı məlumatlar –
Ətraf mühitlə bağlı məlumatların validasiya və
verifikasiya komandalarının səriştələrinə dair
tələblər**

**General principles and requirements for bodies
validating and verifying environmental
information**

LAZIMDIR

Bu standart Azərbaycan Standartlaşdırma İnstitutunun icazəsi olmadan tam və ya hissə-hissə yenidən çap oluna, çoxaldıla və yayıla bilməz

Elçin İsaqzadə küç., 7-ci köndələn

Telefon: +994125149308

Email: office@azstand.gov.az

MÜQƏDDİMƏ

1. Bu standart “Azərbaycan Standartlaşdırma İnstitutu” PHŞ tərəfindən işlənib hazırlanıb və təqdim edilib və “Ekologiya” standartlaşdırma üzrə Texniki Komitədə (AZSTAND/TK 09) baxılıb.

2. “Azərbaycan Standartlaşdırma İnstitutu” PHŞ-nin “_____” _____2024-cü il tarixli _____sayılı Qərarı ilə təsdiq edilib.

3. Bu standart ISO 14066:2023 beynəlxalq standartı ilə eynidir (İDT).

4. This standart is identical (İDT) to the international Standard ISO 14066:2023

5. Dövlət standartında müəyyən edilən tələblərin beynəlxalq standartlara, norma, qayda və tövsiyələrə və digər dövlətlərin müvafiq mütərəqqi milli standartlarına, elm, texnika və texnologiyanın müasir nailiyyətlərinə əsaslanmasını müəyyən etmək üçün standartın ilkin yoxlama müddəti 2025-ci il, dövri yoxlama müddəti ildə 1 dəfədir.

ÖN SÖZ

Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatı (ISO) milli standartlaşdırma orqanlarının (ISO-nun üzv orqanları) ümumdünya federasiyasıdır. Beynəlxalq standartların hazırlanması işi adətən ISO-nun texniki komitələri vasitəsilə həyata keçirilir. Texniki komitənin yaradılma məqsədini təşkil edən predmetdə maraqlı olan hər bir üzv orqan həmin komitədə təmsil olunmaq hüququna malikdir. Bu işdə ISO ilə əlaqələndirmə şəraitində, beynəlxalq təşkilatlar, həmçinin hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları da iştirak edir. ISO bütün elektrotexniki standartlaşdırma məsələlərində Beynəlxalq Elektrotexnika Komissiyası (IEC) ilə yaxından əməkdaşlıq edir.

Bu sənədi hazırlamaq üçün istifadə olunan və onun sonrakı yenilənmələri üçün nəzərdə tutulan prosedurlar ISO/IEC Direktivlərinin 1-ci hissəsində təsvir edilir. Müxtəlif növ ISO sənədləri üçün tələb olunan fərqli təsdiq meyarları xüsusilə qeyd edilməlidir. Bu sənəd ISO/IEC Direktivlərinin 2-ci hissəsinin redaksiya qaydalarına uyğun olaraq tərtib olunub (bax: www.iso.org/directives).

ISO bu sənədin tətbiqi üçün patent(lər)dən istifadənin tələb oluna biləcəyi ehtimalına diqqət yönəldir. ISO bu sənədlə bağlı hər hansı iddia edilən patent hüquqlarının faktiki mövcudluğu, qüvvədə olması və ya tətbiq edilməsi ilə bağlı heç bir mövqe ifadə etmir. Hazırkı sənədin dərc edildiyi tarixə qədər, ISO bu sənədin tətbiqi üçün tələb oluna biləcək patent(lər) haqqında bildiriş almamışdır. Bununla belə, sənədi tətbiq edənlər nəzərə almalıdırlar ki, bu, ən son məlumat olmaya bilər və ən son məlumatı patentlər üzrə məlumat bazasından əldə etmək olar: www.iso.org/patents. ISO bu cür patent hüquqlarının hər hansı birinin və ya hamısının müəyyən edilməsinə görə məsuliyyət daşımır.

Bu sənəddə istifadə edilən hər hansı ticarət adı istifadəçilərin rahatlığı üçün verilən informasiyadır və onun dəstəkləndiyini ehtiva etmir.

Standartların könüllü xarakter daşmasının, habelə ISO-nun uyğunluğun qiymətləndirilməsi ilə bağlı xüsusi termin və ifadələrinin mənasının izahı və ISO-nun Dünya Ticarət Təşkilatının Ticarətdə Texniki Maneələr haqqında sazişinin prinsiplərinə riayət etməsi barədə məlumat əldə etmək üçün www.iso.org/iso/foreword.html veb-saytına nəzər salın.

Bu sənəd ISO/TC 207, Ətraf mühitin idarə edilməsi standartı üzrə Texniki Komitə, SC 7 İstixana qazlarının və iqlim dəyişikliyinə idarə edilməsi və əlaqədar fəaliyyətlər üzrə Altkomitə, SC 2 Ətraf mühitin auditi və əlaqədar ekoloji araşdırmalar üzrə Altkomitə və ISO/CASCO, Uyğunluğun Qiymətləndirilməsi Komitəsi tərəfindən birgə hazırlanmışdır.

Sənədin ikinci nəşri texniki baxımdan nəzərdən keçirilmiş birinci nəşri (ISO 14066:2011) ləğv və əvəz edir.

Əsas dəyişikliklər aşağıdakı kimidir:

- tətbiq sahəsi təkə istixana qazlarını deyil, həm də ətraf mühitlə bağlı məlumatlara dair iddiaları əhatə edəcək şəkildə genişləndirilib;
- ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatların müəyyən növləri üçün əlavə səriştə tələblərini nəzərdə tutan qoşmalar əlavə edilib.

ISO 14000 seriyasının bütün hissələrinin siyahısını ISO veb-saytında tapa bilərsiniz.

Bu sənədlə bağlı hər hansı rəy və ya suallar istifadəçinin milli standartlaşdırma qurumuna yönəldilməlidir. Bu qurumların tam siyahısını www.iso.org/members.html veb-saytında tapa bilərsiniz.

GİRİŞ

Bu sənəd ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramlarının administratorlarının, tənzimləyicilərin, habelə validasiya və verifikasiya orqanlarının mənafeyi naminə validasiya və verifikasiya komandaları (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilər üçün səriştə tələblərini müəyyən edir. Beynəlxalq bazarda vahid yanaşmaya nail olmaq və ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında hesabatlara və digər kommunikasiyalara ictimai etimadı qoruyub saxlamaq məqsədilə, validasiya və verifikasiya komandaları (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilər üçün səriştə tələblərinin müəyyənləşdirilməsinə ehtiyac vardır.

Ətraf mühitlə bağlı məlumatları validasiya və verifikasiya edən orqanlar üçün tələblər ISO 14065 standartında müəyyən edilmişdir. ISO 14065 standartı validasiya və verifikasiya orqanları tərəfindən komanda daxilində müxtəlif validasiya və ya verifikasiya tədbirlərini həyata keçirən işçi heyətinin və tapşırıq üzrə təyin olunmuş müstəqil rəyçilərin səriştələrinin idarə edilməsi prosedurunun hazırlanmasını və saxlanmasını tələb edir. Validasiya və verifikasiya komandalarının (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin validasiya və ya verifikasiya prosesini effektiv şəkildə yerinə yetirmək üçün lazımı səriştəyə malik olmalarını təmin etmək vəzifəsi validasiya və ya verifikasiya orqanının üzərinə düşür. Bu sənəddə validasiya və verifikasiya komandalarının (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin səriştəliliyinin təmin edilməsi prinsipləri öz əksini tapmışdır. Bu prinsiplər validasiya və ya verifikasiya komandalarının (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin yerinə yetirə bilməli olduğu tapşırıqlara və onları yerinə yetirmək üçün tələb olunan səriştələrə əsaslanan ümumi tələblərlə dəstəklənir.

Bu sənəd ISO 14065 ilə birlikdə validasiya və ya verifikasiya komandalarının (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin səriştələrinin qiymətləndirilməsi və tanınması üçün əsas kimi istifadə edilə bilər.

Bu sənədin istifadəçilərinin ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatların hazırlanması üçün tətbiq edilən standartlara müraciət etmələri tövsiyə olunur (bax: ISO 14016, ISO 14020, ISO 14021, ISO 14024, ISO 14025, ISO 14026, ISO 14030-1, ISO 14030-2, ISO 14030-3, ISO 14040, ISO 14044, ISO 14046, ISO 14064-1, ISO 14064-2, ISO 14067 və ISO 14097).

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ.....	IV
GİRİŞ.....	V
1 TƏTBİQ SAHƏSİ.....	8
2 NORMATİV İSTİNADLAR.....	8
3 TERMİN VƏ TƏRİFLƏR, SİMVOLLAR VƏ QISALTMALAR	8
3.1 Səriştəyə aid terminlər	8
3.2 Ətraf mühitlə bağlı məlumatlara aid terminlər	9
3.3 İnsanlara və təşkilatlara aid terminlər	10
3.4 Validasiya və verifikasiya ilə bağlı terminlər.....	11
3.5 Borc alətləri ilə bağlı terminlər	15
4 PRİNSİPLƏR.....	15
4.1 Ümumi müddəalar	15
4.2 Dürüslük	15
4.3 Ədalətli təqdimat.....	16
4.4 Lazımı peşəkar ehtiyatlılıq	16
4.5 Peşəkar mühakimə	16
4.6 Qərəzsizlik.....	16
4.7 Sübut əsaslı yanaşma	16
5 PRİNSİPLƏRİN TƏTBİQİ.....	16
6 KOMANDANIN SƏRİŞTƏLİYİ.....	16
6.1 Ümumi müddəalar	16
6.2 Biliklər.....	17
6.3 Bacarıqlar	18
7 TEXNİKİ EKSPERTİN SƏRİŞTƏLƏRİ	18
8 MÜSTƏQİL RƏYÇİNİN SƏRİŞTƏLƏRİ	19
9 VALİDASIYA VƏ VERİFİKASIYA BİLİKLƏRİNİN VƏ BACARIQLARININ NÜMAYİŞ ETDİRİLMƏSİ VƏ SAXLANMASI	19
9.1 Bilik və bacarıqların nümayiş etdirilməsi	19
9.2 Bilik və bacarıqların saxlanması	19
ƏLAVƏ A.....	20
A.1 Sübutlar.....	20
A.2 Kifayət qədər və müvafiq sübutlar	21
ƏLAVƏ B.....	23
ƏLAVƏ C.....	24
C.1 Ümumi müddəalar.....	24
C.2 Məlumatlılıq.....	24
C.3 Qabiliyyətlər	24

ƏLAVƏ D.....	25
ƏLAVƏ E.....	26
E.1 Ümumi müddəalar.....	26
E.2 Komandaların (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin səriştələri.....	26
ƏLAVƏ F.....	27
F.1 Ümumi müddəalar.....	27
F.2 Səriştə.....	27
F.3 Sektorlar üzrə səriştələr.....	28
BİBLİOQRAFİYA.....	31

ƏLAVƏ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT STANDARTI

Ətraf mühitlə bağlı məlumatları validasiya
və verifikasiya edən orqanlar üçün ümumi
prinsiplər və tələblər

AZS ISO 14066:2024

General principles and requirements
for bodies validating and verifying
environmental information

Tətbiq edilmə tarixi " " 2024-cü il

1 TƏTBİQ SAHƏSİ

Bu sənəd validasiya və verifikasiya komandalarının (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin səriştələri ilə bağlı tələbləri müəyyən edir.

Bu sənəd xarici və ya daxili validasiyaları, verifikasiyaları və razılaşıdırılmış prosedurları (AUP) planlaşdıran və həyata keçirən bütün təşkilatlara şamil edilir.

Bu sənəd hər hansı konkret ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramı ilə əlaqəli deyildir. Konkret bir ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramı tətbiq edildikdə, həmin proqramın səriştə tələbləri bu sənədin tələblərinə əlavə hesab edilir.

QEYD İşçi heyətinin səriştəsinin idarə edilməsi prosesi ilə bağlı tələblər ISO 14065:2020 standartının 7.3-cü bəndində müəyyən edilmişdir.

2 NORMATİV İSTİNADLAR

Aşağıdakı sənədlərə mətndə elə istinad edilir ki, onların məzmunu qismən və ya bütövlükdə bu sənədin tələblərini təşkil etsin. Tarixi göstərilən istinadlar üçün yalnız istinad edilən nəşr uyğundur. Tarixi göstərilməyən istinadlar üçün isə istinad edilən sənədin (o cümlədən ona hər hansı düzəlişin) ən son versiyası uyğundur.

ISO 14030-4, Ekoloji fəaliyyət göstəricilərinin qiymətləndirilməsi — Yaşıl borc alətləri — 4-cü hissə: Verifikasiya proqramının tələbləri

ISO 14065:2020, Ətraf mühitlə bağlı məlumatları validasiya və verifikasiya edən orqanlar üçün ümumi prinsiplər və tələblər

3 TERMİN VƏ TƏRİFLƏR, SİMVOLLAR VƏ QISALTMALAR

Bu sənədin məqsədləri üçün aşağıdakı terminlər və təriflər tətbiq edilir.

ISO və IEC standartlaşdırmada istifadə üçün terminoloji məlumat bazalarını aşağıdakı veb-ünvanlarda saxlayır:

- ISO-nun Onlayn axtarış platforması: <https://www.iso.org/obp>
- IEC Elektropediya: <https://www.electropedia.org/>

3.1 Səriştəyə aid terminlər

3.1.1

peşəkar skeptisizm

sorğulayan düşüncə tərzı və sübutların tənqıdı qıymətləndırılməsındən ıbarət yanaşma
[MƏNBƏ: ISO 14050:2020, 3.4.14]

3.1.2

səriştə

nəzərdə tutulan nəticələrə nail olmaq üçün bilik və bacarıqları tətbiq etmək qabiliyyəti
[MƏNBƏ: ISO 14050:2020, 3.1.10]

3.2 Ətraf mühitlə bağlı məlumatlara aid terminlər

3.2.1

ətraf mühit

təşkilatın (3.3.3) fəaliyyət göstərdiyi mühit, o cümlədən hava, su, torpaq, təbii resurslar, flora, fauna, insanlar və onların qarşılıqlı əlaqələri

Təriflə bağlı qeyd 1: Təşkilatın mühiti daxili mühitdən yerli, regional və global sistemlərə qədər müxtəlif səviyyələri əhatə edə bilər.

Təriflə bağlı qeyd 2: Mühit biomüxtəliflik, ekosistemlər, iqlim və ya digər xüsusiyyətlər baxımından təsvir edilə bilər.

[MƏNBƏ: ISO 14001:2015, 3.2.1]

3.2.2

ekoloji fəaliyyət göstəriciləri

ekoloji aspektlərin idarə edilməsi ilə bağlı ölçülə bilən nəticələr

Təriflə bağlı qeyd 1: Ekoloji aspektlər təşkilatın (3.3.3) fəaliyyətlərinin və ya məhsullarının və ya xidmətlərinin ətraf mühitlə (3.2.1) qarşılıqlı təsiri olan və ya təsiri ola bilən elementləridir (ISO 14001:2015, 3.2.2).

[MƏNBƏ: ISO 14050:2020, 3.2.27, dəyişdirilmişdir — “fəaliyyət göstəriciləri” ifadəsi “ölçülə bilən nəticələr” ifadəsi ilə əvəz edilmişdir. Təriflə bağlı qeyd 1 əlavə edilmişdir.]

3.2.3

ətraf mühitlə bağlı məlumatlar

ətraf mühit şəraitinə və ya ekoloji fəaliyyət göstəricilərinə (3.2.2) aid olan keyfiyyət və ya kəmiyyət xarakterli predmet

Təriflə bağlı qeyd 1: Ətraf mühitlə bağlı məlumatlara təşkilatın (3.3.3), layihənin (nümunə üçün baxın: ISO 14064-1 və ISO 14064-2) istixana qazı emissiyaları, təmizlənmələri, emissiyaların azaldılması və təmizlənmənin artırılması, ekoloji iz (nümunə üçün baxın: məhsulun karbon izi üçün ISO 14067, su izi üçün ISO 14046 və həyat dövrünün qiymətləndirilməsinə dair məlumatlar üçün ISO 14044) haqqında bəyanatlar və iddialar və ya ətraf mühitə dair hesabatlar (nümunə üçün baxın: ISO 14016) aid ola bilər.

Təriflə bağlı qeyd 2: ISO 14033 standartı yoxlanıla və müqayisə edilə bilən kəmiyyət xarakterli ətraf mühitlə bağlı məlumatları yaratmağın şərtlərini və prosedurlarını müəyyən edir.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.1.4]

3.2.4

ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatlar

ətraf mühitlə bağlı məlumatların (3.2.3) bəyan edilməsi

Təriflə bağlı qeyd 1: Ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanat müəyyən bir andaki vəziyyəti əks etdirə və ya müəyyən dövrü əhatə edə bilər.

Təriflə bağlı qeyd 2: Məsul tərəfin (3.3.4) təqdim etdiyi ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanat aydın şəkildə müəyyən edilməli, verifikatorun (3.4.6) və ya validatorun (3.4.2) münasib meyarlara (3.4.16) uyğun şəkildə ardıcıl qiymətləndirmə və ya ölçməindən keçməyə hazır olmalıdır.

Təriflə bağlı qeyd 3: Ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanat aşağıdakı sənədlərdə təqdim edilə bilər: hesabat; bəyannamə; iqtisadi, maliyyə və ya monetar qiymətləndirmə; ekoloji məhsul bəyannaməsi; həyat dövrünün qiymətləndirilməsi haqqında hesabat; iqlim dəyişikliyinə həssaslıq və ya uyğunlaşmanın qiymətləndirilməsi; layihə planı; etiket və ya loqo.

Təriflə bağlı qeyd 4: “Ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanat” termini ISO/IEC 17029:2019 standartının 3.1-ci bəndində istifadə edilən “iddia” termininə uyğun gəlir.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.1.5]

3.2.5

ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramı

ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatların (3.2.4) təqdim edilməsi qaydaları və prosedurları

Təriflə bağlı qeyd 1: Ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramları beynəlxalq, regional, milli və ya sub-milli səviyyələrdə həyata keçirilə bilər.

Təriflə bağlı qeyd 2: Proqram “sxem” də adlandırıla bilər.

Təriflə bağlı qeyd 3: Dayanıqlı inkişaf hesabatlarında əksini tapan istixana qazı emissiyaları və təmizlənmələri, emissiyaların azaldılması və ya təmizlənmənin artırılması, istixana qazı reyestrləri, məhsulun karbon izi və su izi, habelə ətraf mühitlə bağlı məlumatlar (3.2.3) ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramlarına uyğun olaraq verifikasiya edilə bilən predmetlərə nümunədir.

Təriflə bağlı qeyd 4: Ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramında validasiya (3.4.1) və ya verifikasiya (3.4.5) ilə bağlı tələblər nəzərdə tutula bilər.

3.2.6

sektor

ümumi atributları və oxşar ekoloji aspektləri olan texniki sahə

Təriflə bağlı qeyd 1: Ekoloji aspektlər təşkilatın (3.3.3) fəaliyyətlərinin və ya məhsullarının və ya xidmətlərinin ətraf mühitlə (3.2.1) qarşılıqlı təsiri olan və ya təsiri ola bilən elementləridir (ISO 14001:2015, 3.2.2).

3.3 İnsanlara və təşkilatlara aid terminlər

3.3.1

müştəri

verifikasiyanı (3.4.5) və yar validasiyanı (3.4.1) tələb edən təşkilat (3.3.3) və ya şəxs

Təriflə bağlı qeyd 1: Müştəri məsul tərəf (3.3.4), ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramının administratoru və ya digər maraqlı tərəf ola bilər.

[MƏNBƏ: ISO 14064-3:2019, 3.2.5, dəyişdirilmişdir — “İQ” ifadəsi “ətraf mühitlə bağlı məlumat” ifadəsi ilə əvəz edilmişdir.]

3.3.2

nəzərdə tutulmuş istifadəçi

ətraf mühitlə bağlı məlumatları (3.2.3) mürəzə edən tərəflərin qərar qəbul edərkən həmin məlumatlara əsaslanan tərəf kimi müəyyən etdiyi şəxs və ya təşkilat (3.3.3)

Təriflə bağlı qeyd 1: Nəzərdə tutulmuş istifadəçi müştəri (3.3.1), məsul tərəf (3.3.4), ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramlarının administratorları, tənzimləyicilər, maliyyə icması və ya yerli icmalar, dövlət idarələri və ya qeyri-hökumət təşkilatları kimi digər maraqlı tərəflər ola bilər.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.2.4, dəyişdirilmişdir — Təriflə bağlı qeyd 1-də “proqram sahibləri” ifadəsi “ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramlarının administratorları” ifadəsi ilə əvəz edilmiş, “geniş ictimaiyyət” ifadəsi çıxarılmış və “hökumət” sözü “dövlət idarələri” ifadəsi ilə əvəz edilmişdir.]

3.3.3**təşkilat**

məqsədlərinə çatmaq üçün öhdəlikləri, səlahiyyətləri və əlaqələri olan, vəzifə öhdəliklərini yerinə yetirən şəxs və ya şəxslər qrupu

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020 3.2.2.]

3.3.4**məsul tərəf**

ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatın (3.2.4) və yardımçı məlumatın təmin edilməsi üçün məsuliyyət daşıyan şəxs və ya şəxslər

Təriflə bağlı qeyd 1: Məsul tərəf fiziki şəxslər və ya təşkilatın (3.3.3) və ya layihənin səlahiyyətli nümayəndələri yaxud verifikatoru (3.4.6) və ya validatoru (3.4.2) cəlb edən tərəf ola bilər.

Təriflə bağlı qeyd 2: Məsul tərəf müştəri (3.3.1) ola bilər.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.2.3]

3.3.5**texniki ekspert**

müəyyən predmetlə bağlı xüsusi biliklər təqdim edən şəxs

Təriflə bağlı qeyd 1: Validasiya komandasının (3.4.7) və ya verifikasiya komandasının (3.4.8) texniki eksperti olan şəxs

validator (3.4.2) və ya verifikator (3.4.6) kimi çıxış etmir.

[MƏNBƏ: ISO 14050:2020 3.4.36, dəyişdirilmişdir — Təriflə bağlı qeyd 1 əlavə edilmişdir.]

3.4 Validasiya və verifikasiya ilə bağlı terminlər**3.4.1****ətraf mühitlə bağlı məlumatların validasiyası validasiya**

gələcək tədbirlərin nəticəsi haqqında ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatı (3.2.4) dəstəkləyən mülahizələr, məhdudiyətlər və metodların ağılabatanlığının qiymətləndirilməsi prosesi

Təriflə bağlı qeyd 1: Bu sənəddə cümləni sadələşdirmək və başa düşülməsinə kömək etmək məqsədilə, “ətraf mühitlə bağlı məlumatların validasiyası” ifadəsi daha qısa variant olan “validasiya” ilə əvəz edilmişdir.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.16]

3.4.2

validator

validasiyanın (3.4.1) aparılması və bununla bağlı hesabat verilməsi üçün məsuliyyət daşıyan səlahiyyətli və qərəzsiz şəxs

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020 3.3.6.]

3.4.3

validasiya rəyi

ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatda (3.2.4) ehtiva edilmiş proqnozları işləyib hazırlamaq üçün istifadə edilən mülahizələrin, metodların və məhdudiyyətlərin ağılabatanlığı haqqında nəzərdə tutulmuş istifadəçi (3.3.2) üçün nəzərdə tutulan rəsmi yazılı bəyanat

Təriflə bağlı qeyd 1: “Validasiya rəyi” termini ISO/IEC 17029:2019 standartının 3.6-cı bəndindəki “validasiya bəyanatı”nın bir növüdür.

Təriflə bağlı qeyd 2: Mülahizələrin, metodların və məhdudiyyətlərin ağılabatanlığı tətbiq edilən meyarlara (3.4.16) uyğunluğun nəzərdən keçirilməsini də nəzərdə tutur.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.25]

3.4.4

verifikasiya rəyi

ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatın (3.2.4) əhəmiyyətli dərəcədə düzgün olmasına və meyarlara (3.4.16) uyğun olmasına əminlik yaradan, nəzərdə tutulmuş istifadəçi (3.3.2) üçün nəzərdə tutulan rəsmi yazılı bəyanat

Təriflə bağlı qeyd 1: “Verifikasiya rəyi” termini ISO/IEC 17029:2019 standartının 3.7-ci bəndindəki “verifikasiya bəyanatı”nın bir növüdür.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.23]

3.4.5

ətraf mühitlə bağlı məlumatların verifikasiyası verifikasiya

bəyanatın düzgünlüyünü və meyarlara (3.4.16) uyğunluğunu müəyyən etmək üçün ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatın (3.2.4) statistik məlumat və informasiya əsasında qiymətləndirilməsi prosesi

Təriflə bağlı qeyd 1: Rəyin bildirilməsi ilə nəticələnməyən verifikasiya fəaliyyətləri razılaşıdırılmış prosedurlar (3.4.14) adlanır.

Təriflə bağlı qeyd 2: Bu sənəddə cümləni sadələşdirmək və başa düşülməsinə kömək etmək məqsədilə, “ətraf mühitlə bağlı məlumatların verifikasiyası” ifadəsi daha qısa variant olan “verifikasiya” ilə əvəz edilmişdir.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.15]

3.4.6

verifikator

verifikasiyanın (3.4.5) aparılması və bununla bağlı hesabat verilməsi üçün məsuliyyət daşıyan səlahiyyətli və qərəzsiz şəxs

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.15]

3.4.7

validasiya komandası

validasiya (3.4.1) tədbirlərini, ehtiyac olarsa texniki ekspertlərin (3.3.5) köməyi ilə həyata keçirən bir və ya bir neçə validator (3.4.2)

Təriflə bağlı qeyd 1: Validasiya komandasının bir üzvü komanda rəhbəri (3.4.9) təyin edilir.

Təriflə bağlı qeyd 2: Validasiya komandası stajçı validatorlar tərəfindən müşayiət oluna bilər.

[MƏNBƏ: ISO 14050:2020, 3.4.23, dəyişdirilmişdir — “validasiya” sözü “validasiya tədbirləri” ifadəsi ilə əvəz edilmişdir. Təriflə bağlı qeyd 1 və 2 əlavə edilmişdir.]

3.4.8

verifikasiya komandası

verifikasiya (3.4.5) tədbirlərini, ehtiyac olarsa texniki ekspertlərin (3.3.5) köməyi ilə həyata keçirən bir və ya bir neçə verifikator (3.4.6)

Təriflə bağlı qeyd 1: Verifikasiya komandasının bir üzvü komanda rəhbəri (3.4.9) təyin edilir.

Təriflə bağlı qeyd 2: Verifikasiya komandası stajçı verifikatorlar tərəfindən müşayiət oluna bilər.

[MƏNBƏ: ISO 14050:2020, 3.4.3, dəyişdirilmişdir — “verifikasiya” sözü “verifikasiya tədbirləri” ifadəsi ilə əvəz edilmişdir. Təriflə bağlı qeyd 1 və 2 əlavə edilmişdir.]

3.4.9

komanda rəhbəri

validasiya komandasını (3.4.7) və ya verifikasiya komandasını (3.4.8) idarə edən şəxs

3.4.10

müstəqil rəyçi

validasiya komandasının (3.4.7) və ya verifikasiya komandasının (3.4.8) üzvü olmayan, verifikasiya (3.4.5) və ya validasiya (3.4.1) tədbirlərini və nəticələrini nəzərdən keçirən səlahiyyətli şəxs

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.8, dəyişdirilmişdir — “validasiya/verifikasiya komandası” ifadəsi “validasiya komandası və ya verifikasiya komandası” ifadəsi ilə əvəz edilmişdir.]

3.4.11

tapşırıq

adətən müqavilə çərçivəsində müəyyən edilmiş şərtlərə uyğun olaraq validasiya və ya verifikasiya orqanı ilə müştəri (3.3.1) arasında xidmətlərin yerinə yetirilməsi üçün razılaşma

Təriflə bağlı qeyd 1: “Tapşırıq” sözü bəzən tapşırıq çərçivəsində həyata keçirilən validasiya (3.4.1) və ya verifikasiya (3.4.5) kimi fəaliyyətləri yaxud razılaşdırılmış prosedurların (3.4.14) icrasına dair razılaşmanı bildirmək üçün də istifadə olunur.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.13]

3.4.12

təminat

statistik xarakterli ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatda (3.2.4) təminat
[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.14]

3.4.13

təminat tapşırığı ilə bağlı risk

predmetlə bağlı məlumatda ciddi xətanın olduğu halda verifikatorun (3.4.6) qeyri-müvafiq nəticə ifadə etməsi riski

[MƏNBƏ: IAASB, 2014[25]]

3.4.14

razılaşdırılmış prosedurlar

AUP

verifikasiya (3.4.5) tədbirinin nəticələrini məruzə edən və rəy təqdim etməyən tapşırıq (3.4.11)

Təriflə bağlı qeyd 1: Razılaşdırılmış prosedurlar təminat (3.4.12) vermir.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.17]

3.4.15

təminat səviyyəsi

ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatda (3.2.4) təminat dərəcəsi

Təriflə bağlı qeyd 1: Təminat (3.4.12) statistik məlumatlarla bağlı verilir.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.18]

3.4.16

meyar

ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatın (3.2.4) müqayisə edilməsi üçün istinad kimi istifadə olunan siyasətlər, prosedurlar və ya tələblər

Təriflə bağlı qeyd 1: Meyarlar hökumətlər, tənzimləyicilər, ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramları (3.2.5), könüllü hesabat təşəbbüsləri, standartlar, təcrübə kodeksləri və ya daxili prosedurlar tərəfindən müəyyən edilə bilər.

Təriflə bağlı qeyd 2: ISO/IEC 17029 standartında istifadə edilən “müəyyən edilmiş tələblər” ifadəsinin əvəzinə “meyarlar” ifadəsi istifadə edilir.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.20]

3.4.17

xəta

ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatda (3.2.4) xəta, buraxılma, yanlış və təhrif edilmiş məlumat

Təriflə bağlı qeyd 1: Xəta keyfiyyət və ya kəmiyyət xarakterli ola bilər.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.21]

3.4.18

ciddi xəta

ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatda (3.2.4) nəzərdə tutulmuş istifadəçinin (3.3.2) qərarlarına təsir edə biləcək tək bir xəta (3.4.17) və ya xətalərin məcmusu

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.22]

3.4.19

fırılacaqılıq

maliyyə və ya şəxsi mənfəət üçün qeyri-qanuni və ya cinayət yolu ilə yol verilən məqsədyönlü xəta (3.4.17)

3.4.20

aşkar edilmiş faktlar haqqında hesabat

razılaşdırılmış prosedurların (3.4.14) sənədləşdirilmiş nəticəsi

Təriflə bağlı qeyd 1: “Aşkar edilmiş faktlar haqqında hesabat” termini ISO/IEC 17029:2019 standartının 3.7-ci bəndindəki “verifikasiya bəyanatı”nın bir növüdür.

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.24]

3.4.21

ciddilik

tək bir xətanın (3.4.17) və ya xətaların məcmusunun nəzərdə tutulmuş istifadəçinin (3.3.2) qərarlarına təsir edə biləcəyi konsepsiya

[MƏNBƏ: ISO 14065:2020, 3.3.19]

3.4.22

test

ətraf mühitlə bağlı məlumatların seçilmiş məcmusunda elementlərin xarakteristikasını verifikasiya (3.4.5) və ya validasiya (3.4.1) meyarına (3.4.16) əsasən qiymətləndirmək üçün istifadə olunan texnika

Təriflə bağlı qeyd 1: Xarakteristikaya dəqiqlik, tamlıq, funksionallıq, bilik, keyfiyyət və doğruluq daxil ola bilər. Xarakteristikalar həmçinin ISO 14064-3:2019 standartının 7.1.4.1-ci bəndində təsvir olunan istixana qazları ilə bağlı tədbirlərə və ya digər ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatların (3.2.4) analoji atributlarına aid ola bilər.

[MƏNBƏ: ISO 14064-3:2019, 3.6.21, dəyişdirilmişdir — “İQ” ifadəsi “ətraf mühitlə bağlı məlumat” ifadəsi ilə əvəz edilmişdir. Təriflə bağlı qeyd əlavə edilmişdir.]

3.4.23

kifayət qədər

sübutların miqdarının ölçüsü

3.4.24

müvafiq

sübutların keyfiyyətinin ölçüsü, yəni onların aktuallığı və etibarlılığı

3.5 Borc alətləri ilə bağlı terminlər

3.5.1

emitent

istiqraz və ya digər borc aləti üzrə müqavilə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə cavabdeh olan qurum [MƏNBƏ: ISO 14030-1:2021, 3.1.5]

3.5.2

borcalan

kredit müqaviləsi bağlamış fiziki və ya hüquqi şəxs

[MƏNBƏ: ISO 14030-2:2021, 3.1.3].

4 PRİNSİPLƏR

4.1 Ümumi müddəalar

Prinsiplərin tətbiqi aşağıdakılar üçün əhəmiyyət daşıyır:

- komanda üzvləri tərəfindən validasiya və verifikasiyanın həyata keçirilməsi;
- validasiya və verifikasiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı bilik, bacarıq və davranışın qiymətləndirilməsi.

Prinsiplər bu sənəddəki tələblərin əsasını təşkil edir və onların tətbiqi zamanı yol göstərir.

4.2 Dürüstlük

Dürüstlük bütün validasiya və verifikasiya prosesi ərzində etibarlılıq, vicdanlılıq, çalışqanlıqla və məsuliyyətlə işləmə, qanuna riayət etmə, məxfiliyi qoruma, qanunla və peşə standartları ilə tələb olunan məlumatları açıqlama vasitəsilə ifadə olunan ədalətli davranışın nümayiş etdirilməsidir.

4.3 Ədalətli təqdimat

Ədalətli təqdimat validasiya və ya verifikasiya tədbirlərinin, əldə edilən məlumatların, nəticələrin və hesabatların düzgün və dəqiq şəkildə əks etdirilməsi və validasiya və ya verifikasiya prosesi ərzində qarşıya çıxmış əhəmiyyətli maneələr barədə məlumatın verilməsidir.

4.4 Lazımi peşəkar ehtiyatlılıq

Lazımi peşəkar ehtiyatlılıq yerinə yetirilən tapşırıqğa aid edilən riskə və müştərilərin və nəzərdə tutulan istifadəçilərin etimadına uyğun olaraq lazımi ehtiyatlılıq və mühakimə yürütmək və validasiyanın və ya verifikasiyanın həyata keçirilməsi üçün lazımi səriştəyə malik olmaqdır.

4.5 Peşəkar mühakimə

Peşəkar mühakimə müşahidələr, biliklər, təcrübələr, ədəbiyyat və digər məlumat mənbələrinə əsaslanaraq mənalı və düzgün nəticələr çıxarmaq, rəy və şərhlər vermək, peşəkar skeptisizm nümayiş etdirməkdir.

QEYD Qoşma A sübutlar və peşəkar skeptisizmin tətbiqi haqqında təlimatı əhatə edir.

4.6 Qərəzsizlik

Komanda üzvləri və müstəqil rəyçilərin qərəzsizliyi aşağıda sadalanan, lakin bunlarla məhdudlaşmayan qərəzsizliyə dair təhlükələrlə əlaqəlidir:

- a) Şəxsi mənafe: şəxsin öz şəxsi mənafeyi naminə hərəkət etməsi nəticəsində yaranan təhlükələr. Validasiya/verifikasiya zamanı qərəzsizliklə bağlı təhlükələrdən biri şəxsi maliyyə marağıdır.
- b) Özünüyoxlama: şəxsin öz gördüyü işi özünün yoxlaması nəticəsində yaranan təhlükələr.
- c) Tanışlıq (və ya etimad): şəxsin validasiyadan/verifikasiyadan/AUP-dan keçən məsul tərəfi çox yaxından tanıması və ya başqa bir şəxsə çox etibar etməsi səbəbindən validasiya/verifikasiya üçün sübutlar axtarmaması nəticəsində yaranan təhlükələr.
- d) Hədə-qorxu: şəxsin açıq yaxud gizli şəkildə məcbur edildiyini hiss etməsi nəticəsində yaranan təhlükələr, məsələn, əvəzlənmək və ya barəsində birbaşa rəhbərə məruzə edilmək təhlükəsi.

4.7 Sübut əsaslı yanaşma

Sübut yoxlanıla bilən olur. O, məlumatlardan nümunələrin seçilməsinə əsaslanır. Nümunələrin seçilməsi prosedurundan düzgün istifadə validasiya və verifikasiya nəticələrinə göstərilə bilən inamla sıx bağlıdır.

5 PRİNSİPLƏRİN TƏTBİQİ

Validasiya və verifikasiya komandalarının üzvləri (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilər öz işlərini yerinə yetirərkən 4-cü maddədə göstərilən prinsipləri nəzərə almalıdırlar.

6 KOMANDANIN SƏRİŞTƏLİYİ

6.1 Ümumi müddəalar

Validasiya və ya verifikasiya komandası kollektiv şəkildə validasiya və ya verifikasiya tədbirlərini yerinə yetirmək üçün tələb olunan səriştələrə, o cümlədən, vəziyyətdən asılı olaraq Qoşma E və F-də müəyyən edilmiş səriştələrə, təcrübəyə və biliklərə malik olmalıdır.

QEYD 1 ISO 14065:2020 standartının 7.3-cü bəndində işçi heyətinin səriştəsinin idarə edilməsinə dair tələblər müəyyən edilmişdir.

QEYD 2 Qoşma B-də validasiya və verifikasiya komandalarının (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin səriştəsinə qiymətləndirmək üçün istifadə edilə bilən üsullar təsvir edilir.

6.2 Biliklər

6.2.1 Ümumi müddəalar

Validasiya və ya verifikasiya komandası kollektiv şəkildə aşağıdakı biliklərə malik olmalıdır:

- a) ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramı haqqında biliklər (bax: 6.2.2);
- b) kəmiyyət və keyfiyyət xarakterli məlumatlar haqqında biliklər (bax: 6.2.3);
- c) audit bilikləri (bax: 6.2.7);
- d) tapşırığın növləri, o cümlədən vəziyyətdən asılı olaraq validasiya, verifikasiya, AUP və qarışıq tapşırıqlar haqqında biliklər.

Validasiya və ya verifikasiya komandasının tərkibində komanda rəhbəri bacarıqlarına malik şəxs olmalıdır (bax: 6.3.2).

6.2.2 Ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramı haqqında biliklər

Validasiya və ya verifikasiya komandası kollektiv şəkildə ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramı haqqında biliklərə, o cümlədən müvafiq olaraq aşağıdakılar barədə biliklərə malik olmalıdır:

- a) uyğunluq tələbləri;
- b) qanunvericilik tələbləri;
- c) validasiya və ya verifikasiya proqramının tələbləri və təlimatları.

6.2.3 Kəmiyyət və keyfiyyət xarakterli məlumatlar haqqında biliklər

Validasiya və ya verifikasiya komandası kollektiv şəkildə kəmiyyət və keyfiyyət xarakterli məlumatlar haqqında biliklərə, o cümlədən vəziyyətdən asılı olaraq aşağıdakılar barədə biliklərə malik olmalıdır:

- a) ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanata aidiyyəti olan sektor(lar);
- b) ölçmə və modelləşdirmə yanaşmaları, monitorinq üsulları və onların məlumatların keyfiyyəti üçün nəticələri daxil olmaqla, müvafiq miqdar analizi metodologiyaları;
- c) kalibrəmə prosedurları və onların məlumatların keyfiyyəti üçün nəticələri;
- d) hesabatlılıq prinsipləri (məsələn, tamlıq, ardıcılıq, dəqiqlik, şəffaflıq və müvafiqlik);
- e) ciddilik və ciddi uyğunsuzluq.

6.2.4 Təşkilat səviyyəli bəyanatlar üzrə əlavə biliklər

Verifikasiya komandası kollektiv şəkildə təşkilat səviyyəsində ətraf mühitlə bağlı məlumatların miqdar analizi, o cümlədən vəziyyətdən asılı olaraq aşağıdakılara dair prinsiplər və meyarlar, proseslər, prosedurlar və metodologiyalar üzrə əlavə biliklərə malik olmalıdır:

- a) təşkilatı və hesabatlılıq sərhədlərinin müəyyən edilməsi;
- b) ətraf mühitin vəziyyəti haqqında bəyannamələrin hazırlanması (məsələn, karbon neytrallığı);
- c) görülmüş tədbirlərlə bağlı iddiaların hazırlanması;
- d) təşkilatın həyat dövrü qiymətləndirmələri.

6.2.5 Məhsullarla əlaqəli ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatların verifikasiyasına dair əlavə biliklər

Verifikasiya komandası kollektiv şəkildə məhsul və iddialar səviyyəsində ətraf mühitlə bağlı məlumatların verifikasiyası, o cümlədən vəziyyətdən asılı olaraq aşağıdakılara dair prinsiplər və meyarlar, proseslər, prosedurlar və metodologiyalar üzrə əlavə biliklərə malik olmalıdır:

- a) həyat dövrü qiymətləndirmələri;

- b) ekoloji məhsul bəyannamələri, iddialar və ekoloji etikətlər;
- c) maliyyə məhsullarının xüsusiyyətləri ilə bağlı iddialar;
- d) məhsulla bağlı ətraf mühitin vəziyyəti (məsələn, karbon neytrallığı) haqqında bəyannamələr və digər əlaqədar bəyanatlar.

6.2.6 Layihələrlə əlaqəli ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatların validasiyasına/verifikasiyasına dair əlavə biliklər

Validasiya və ya verifikasiya komandası kollektiv şəkildə layihə səviyyəsində ətraf mühitlə bağlı bəyanatın validasiyası/verifikasiyası, o cümlədən vəziyyətdən asılı olaraq aşağıdakılara dair prinsiplər və meyarlar, proseslər, prosedurlar və metodologiyalar üzrə əlavə biliklərə malik olmalıdır:

- a) layihənin sərhədləri;
- b) miqdar analizi metodologiyaları;
- c) monitorinq və hesabatlılıq.

6.2.7 Audit bilikləri

Validasiya və ya verifikasiya komandası kollektiv şəkildə audit biliklərinə (o cümlədən aşağıdakılar haqqında) malik olmalıdır:

- a) məlumat və informasiyaların auditü və risklərin qiymətləndirilməsi metodologiyaları;
- b) məlumat və informasiyalardan nümunələrin seçilməsi üsulları;
- c) məlumat və informasiya sistemlərinə və dəstəkləyici proseslərə tipik nəzarət vasitələri.

6.3 Bacarıqlar

6.3.1 Komandanın bacarıqları

Validasiya və ya verifikasiya komandası kollektiv şəkildə validasiya və ya verifikasiya tədbirlərini yerinə yetirmək üçün zəruri bacarıqlara, o cümlədən aşağıdakıları həyata keçirmək qabiliyyətinə malik olmalıdır:

- a) meyarlara və ciddilik prinsipinə uyğun olaraq validasiya/verifikasiya risklərini (o cümlədən dəyişikliklər baş verdikdə, yeni məlumat ortaya çıxdıqda və ya uyğunsuzluq yaxud xətlər aşkar olduqda) müəyyən etmək və qiymətləndirmək;
- b) sübutları meyarlara uyğun olaraq qiymətləndirmək üçün validasiya/verifikasiya tədbirlərini həyata keçirmək;
- c) sübutların kafiliyini və məqsədəuyğunluğunu qiymətləndirmək;
- d) sübutları mübahisələndirmək, peşəkar skeptisizm nümayiş etdirmək və lazım gəldikdə müstəqil araşdırma aparmaq;
- e) sübutlardan müvafiq nəticələr çıxarmaq;
- f) validasiya/verifikasiya prosesi və onun nəticələri haqqında məlumat vermək (aşkar edilmiş faktlar, rəylər və aşkar edilmiş faktlar haqqında hesabatlar formasında).

QEYD Qoşma B-də validasiya və verifikasiya komandalarının (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün istifadə edilə bilən üsullar təsvir edilir.

6.3.2 Komanda rəhbərinin bacarıqları

Komanda rəhbəri aşağıdakıları qiymətləndirmək üçün kifayət qədər bacarığa malik olmalıdır:

- a) komanda üzvlərinin səriştələri;
- b) validasiya və ya verifikasiya tədbirlərinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı risklər;
- c) komanda üçün əlçatan olan resursların adekvatlığı;
- d) validasiya və ya verifikasiya rəyində gəlinmiş nəticələr.

7 TEXNİKİ EKSPERTİN SƏRİŞTƏLƏRİ

Texniki ekspert validasiya/verifikasiya komandasını konkret bir sektora aid ola bilən mütəxəssis bilikləri ilə təmin etməlidir.

Texniki ekspertlər validator və ya verifikator olmadıqları üçün 6-cı maddədə göstərilmiş səriştə tələbləri onlara şamil edilmir.

8 MÜSTƏQİL RƏYÇİNİN SƏRİŞTƏLƏRİ

Müstəqil rəyçi aşağıdakı səriştələrə malik olmalıdır (vəziyyətdən asılı olaraq):

- komanda rəhbəri səviyyəsində bacarıqlar;
- 6.2-ci bənddə göstərilmiş biliklər (6.2.3-cü bəndin “c” hissəsi istisna olmaqla);
- 6.3.1-ci bənddə göstərilmiş bacarıqlar.

QEYD 1 Müstəqil rəyçi bir və ya bir neçə şəxs ola bilər.

QEYD 2 Müstəqil baxışı həyata keçirən işçi heyəti komanda rəhbərinin rəhbərliyi altında validasiya və ya verifikasiya fəaliyyətlərində iştirak etməyibsə, onlar validasiya və ya verifikasiya komandasının üzvləri hesab edilmir (onlar validasiya və ya verifikasiya komandasının fəaliyyətini bütövlükdə və ya qismən müşahidə etmiş olmasalar belə).

9 VALIDASIYA VƏ VERİFİKASIYA BİLİKLƏRİNİN VƏ BACARIQLARININ NÜMAYİŞ ETDİRİLMƏSİ VƏ SAXLANMASI

9.1 Bilik və bacarıqların nümayiş etdirilməsi

Verilmiş sektorlar üzrə validasiya və ya verifikasiya tədbirlərini həyata keçirmək üçün ilkin və ya əlavə kvalifikasiyalara nail olmaq məqsədilə, validatorlar və ya verifikatorlar aşağıdakılardan biri və ya bir neçəsi daxil olmaqla, müxtəlif sübutlar vasitəsilə öz bilik və bacarıqlarını nümayiş etdirməlidirlər:

- a) təhsil;
- b) təlim;
- c) müvafiq tədbir üçün tələb olunan səriştələrə uyğun iş təcrübəsi;
- d) daha təcrübəli işçi heyəti (məsələn, validasiya və ya verifikasiya komandasının digər üzvləri) tərəfindən repetitorluq və ya mentorluq.

QEYD 1 Bu maddə peşəkarların inkişafını təşviq etmək üçün nəzərdə tutulub.

QEYD 2 İş təcrübəsinə misal olaraq müvafiq texniki sahədə məşğulluq, məsləhətçilik, layihələrin hazırlanması və ya peşəkar auditi göstərmək olar.

QEYD 3 Praktiki təcrübə (xüsusilə komanda işinin təşviq edildiyi mühitdə) daha az təcrübəli komanda üzvlərinə risklərin qiymətləndirilməsi və sübutların kafiliyi və məqsədəuyğunluğu üzrə özündə peşəkar skeptisizm yanaşmasını formalaşdırmaqda və daha əsaslı mühakimə yürütməkdə kömək edir.

QEYD 4 Qoşma C-də validator və ya verifikator kimi təlimə başlayan şəxslər üçün zəruri ilkin məlumatlıqla bağlı nümunələr verilmişdir.

QEYD 5 Qoşma D-də validator və verifikatorlar üçün nəzərdə tutulan şəxsi davranış qaydası təsvir edilmişdir.

9.2 Bilik və bacarıqların saxlanması

Validatorlar və ya verifikatorlar və müstəqil rəyçilər öz səriştələrinə aid sektorlarda, o cümlədən müvafiq milli və beynəlxalq ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramları, tətbiq edilən

elmi normalar və müvafiq qanunvericilik tələbləri sahəsində baş verən yeniliklərlə davamlı şəkildə tanış olmaq yolu ilə öz bilik və bacarıqlarını qoruyub saxlamalıdır.

Validator və ya verifikator və ya müstəqil rəyçi həmçinin tətbiq edilən ətraf mühitlə bağlı məlumat proqramlarında yaranan tendensiyalara uyğun olaraq, davamlı peşəkar inkişaf, o cümlədən təlim proqramı keçməlidir.

QEYD 1 Komanda üzvlərinə aid işçi heyəti qeydlərinin aparılmasına dair tələblər ISO 14065:2020 standartının 9.11-ci bəndində verilmişdir.

QEYD 2 ISO 14065:2020 standartının 7.3-cü bəndində göstərildiyi kimi, komanda üzvlərinin fəaliyyətinin (məsələn, bilik və bacarıqların nümayişi) monitorinqi vaxtaşırı olaraq aparılır.

QEYD 3 Qoşma B-də validasiya və ya verifikasiya komandalарının (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin bilik və bacarıqlarını qiymətləndirmək üçün istifadə edilə bilən üsullar verilmişdir.

ƏLAVƏ A **(məlumat xarakterli)**

Sübutlar və peşəkar skeptisizmin tətbiqi

A.1 Sübutlar

Validasiya və ya verifikasiya komandasının üzvləri predmetlə bağlı məlumatda ciddi xətanın olub-olmaması barədə kifayət qədər müvafiq sübut əldə etmək məqsədilə, validasiya/verifikasiya tədbirini peşəkar skeptisizm yanaşması əsasında planlaşdırır və həyata keçirirlər. Tapşırığı planlaşdırarkən və həyata keçirərkən, xüsusilə sübutların toplanılması prosedurlarının xarakterini, müddətini və həcmi müəyyən edərkən, validasiya və ya verifikasiya komandasının üzvləri ciddiliyi, təminat tapşırığı ilə bağlı riski, fırıldaqçılıq ehtimalını, mövcud sübutların kəmiyyət və keyfiyyətini nəzərə alırlar.

Validasiya və ya verifikasiya komandasının üzvləri predmetlə bağlı məlumatda ciddi xətaya səbəb olan halların mövcud ola biləcəyini başa düşərək, validasiya/verifikasiya tədbirini peşəkar skeptisizm yanaşması əsasında planlaşdırır və həyata keçirirlər. Peşəkar skeptisizm validasiya və ya verifikasiya komandası üzvlərinin əldə edilmiş sübutların etibarlılığını sorğulayan düşüncə təzi ilə tənqidi şəkildə qiymətləndirməsi və məsul tərəfin sənədlərinin və ya təqdimatlarının etibarlılığına zidd olan və ya şübhə yaradan sübutlara diqqətlə yanaşması deməkdir.

NÜMUNƏ Peşəkar skeptisizm yanaşması validasiya və ya verifikasiya komandası üzvlərinin şübhəli məqamları nəzərdən qaçırmaq, müşahidələrdən nəticə çıxararkən həddən artıq ümumiləşdirməyə yol vermək və sübutların toplanılması prosedurlarının xarakter, müddət və həcmi müəyyən edərkən və onların nəticələrini qiymətləndirərkən yanlış mülahizələrdən istifadə etmək riskini azaltmaları üçün bütün tapşırıq prosesi müddətində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Validasiya və ya verifikasiya komandasının üzvləri sübut kimi istifadə olunacaq məlumatların (məsələn, fotosurətlər, fakslar, lentə alınmış, rəqəmsallaşdırılmış və ya digər elektron sənədlər) etibarlılığını, o cümlədən müvafiq hallarda onların hazırlanması və saxlanmasına nəzarəti nəzərdən keçirirlər. Validasiya və ya verifikasiya komandasının üzvləri autentifikasiya üzrə texniki ekspert kimi təlim keçməsələr də və ya autentifikasiya üzrə texniki ekspert olmaları tələb olunmasa da, nadir hallarda validasiya/verifikasiya proseduru sənədlərin autentifikasiyasını da nəzərdə tuta bilər.

A.2 Kifayət qədər və müvafiq sübutlar

Tələb olunan sübutların miqdarına predmetlə bağlı məlumatlarda ciddi xətanın olması riski (risk nə qədər yüksək olarsa, bir o qədər çox sübutun tələb olunması ehtimal edilir) və həmçinin bu cür sübutların keyfiyyəti (keyfiyyət nə qədər yüksək olarsa, bir o qədər az sübut tələb oluna bilər) təsir edir. Bu o deməkdir ki, sübutların kafiliyi və məqsədüyükunluğu bir-biri ilə əlaqəlidir. Bununla belə, sadəcə daha çox sübutun əldə edilməsi heç də həmişə onun keyfiyyətsizliyini kompensasiya etmir.

Sübutların etibarlılığı onların mənbəyindən və xarakterindən, habelə əldə edildikləri konkret hallardan asılıdır. Müxtəlif növ sübutların etibarlılığı haqqında ümumiləşdirmələr aparıla bilər, lakin bu cür ümumiləşdirmələrdə mühüm istisnalar vardır. Təşkilatdan kənar mənbələrdən sübut əldə edildikdə belə, əldə edilən məlumatın etibarlılığına təsir edə biləcək hallar mövcud ola bilər.

NÜMUNƏ 1 Müstəqil kənar mənbədən əldə edilən sübutlar mənbənin zəruri biliklərə malik olmadığı halda heç də mütləq şəkildə etibarlı olmur.

İstisnaların mövcud ola biləcəyini qəbul etməklə, sübutların etibarlılığına dair aşağıdakı ümumiləşdirmələr faydalı ola bilər:

- sübutlar təşkilatdan kənar müstəqil mənbələrdən əldə edildikdə daha etibarlı olur;
- müvafiq nəzarət vasitələri effektiv olduqda, təşkilatın daxilində yaradılan sübutlar daha etibarlı olur;
- validasiya və ya verifikasiya komandası tərəfindən bilavasitə əldə edilən sübutlar dolayı yolla və ya nəticə çıxarmaqla əldə edilən sübutlardan daha etibarlıdır (məsələn, nəzarət vasitəsinin tətbiqini müşahidə etmək onun tətbiqi ilə bağlı sorğu verməkdən daha etibarlıdır);
- sübutlar sənəd formasında (kağız, elektron və ya digər daşıyıcılarda) olduqda daha etibarlı olur (məsələn, iclasın getdiyi vaxt hazırlanmış iclasın protokolu və ya redaktə olunmamış fotosu və ya videosu iclasda müzakirə edilmiş məsələlər barədə sonradan verilən şifahi məlumatdan daha etibarlıdır);
- orijinal sənədlərin təqdim etdiyi sübutlar fotosurətlər, ekran görüntüləri və ya skan olunmuş surətlərlə təmin edilən sübutlardan daha etibarlıdır.

Validasiya və ya verifikasiya komandasının üzvləri adətən fərdi sübut elementlərinin nəzərdən keçirilməsi ilə müqayisədə müxtəlif mənbələrdən əldə olunmuş və ya müxtəlif xarakterli olan uzlaşan sübutlardan daha çox təminat əldə edirlər. Bundan əlavə, müxtəlif mənbələrdən və ya müxtəlif xarakterli sübutların əldə edilməsi fərdi sübut elementinin etibarlı olmadığını göstərə bilər.

NÜMUNƏ 2 Təşkilatdan asılı olmayan mənbədən əldə edilən təsdiqləyici məlumat validasiya və ya verifikasiya komandasının məsul tərəfin təqdimatından əldə etdiyi təminatı artırır.

Əksinə, bir mənbədən əldə edilən sübut digərindən əldə edilən sübutla uyğun gəlmirsə, validasiya və ya verifikasiya komandası uyğunsuzluğu aradan qaldırmaq üçün hansı əlavə sübutların toplanılması prosedurlarının zəruri olduğunu müəyyən edir.

Kifayət qədər müvafiq sübutların əldə edilməsi baxımından, müəyyən bir andakı vəziyyəti əks etdirən predmetlə bağlı məlumatlara nisbətən müəyyən bir dövrü əhatə edən predmetlə bağlı məlumatlara dair təminat əldə etmək daha çətinidir. Bundan əlavə, proseslər üzrə təqdim olunan nəticələr adətən tapşırığın əhatə etdiyi dövrlə məhdudlaşır; validasiya və ya verifikasiya komandasının üzvləri prosesin gələcəkdə müəyyən edilmiş qaydada işləməyə davam edib-etməyəcəyi barədə heç bir nəticə təqdim etmir.

Validasiya və ya verifikasiya komandası sübutların əldə edilməsinin xərcləri ilə əldə edilmiş məlumatların faydalılığı arasındakı əlaqəni nəzərdən keçirir. Bununla belə, çətinlik və ya xərclər özlüyündə alternativ olmayan sübutların toplanılması prosedurundan imtina etmək üçün tutarlı əsas deyildir. Validasiya və ya verifikasiya komandası təminat hesabatını əsaslandırmaq məqsədilə sübutların kəmiyyət və keyfiyyətini, bununla da onların kafiliyini və

AZS ISO 14066:2024

məqsədə uyğunluğunu qiymətləndirərkən peşəkar mühakimə yürüdür və peşəkar skeptisizm yanaşmasından istifadə edir.

LAZIMİYYƏT

ƏLAVƏ B

(məlumat xarakterli)

Validasiya və verifikasiya komandalарının (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin səriştələrinin qiymətləndirilməsi üsulları**Cədvəl B.1 — Validasiya və verifikasiya komandalарının (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin səriştələrinin qiymətləndirilməsi üsulları**

Qiymətləndirmə üsulu	Məqsədlər	Nümunələr
Qeydlərə baxış	Validasiya və verifikasiya komandalарının (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin biliklərini qiymətləndirmək.	Təhsil, işçi heyətinin sertifikatları, təlim, peşəkar təcrübə, habelə validasiya və ya verifikasiya sahəsində təcrübə ilə bağlı qeydlərin təhlili.
Müsbət və mənfi rəy	Validasiya və ya verifikasiya komandalарının (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin fəaliyyətinin, o cümlədən davranışının necə qiymətləndirildiyi barədə məlumat almaq.	Sorğular, anketlər, şəxsi tövsiyələr, xasiyyətnamələr, şikayətlər, fəaliyyətin qiymətləndirilməsi və rəylər.
Müsahibə	Şəxsi davranış və ünsiyyət bacarıqlarını qiymətləndirmək, məlumatı verifikasiya etmək, bilikləri yoxlamaq və əlavə məlumat əldə etmək.	Üz-üzə, video və telefon vasitəsilə aparılan müsahibələr.
Müşahidə	Şəxsi davranışı və bilik və bacarıqları tətbiq etmək qabiliyyətini qiymətləndirmək.	Rol oyunları, şahidlərin iştirakı ilə həyata keçirilən validasiya/verifikasiya tədbirləri, iş şəraitində fəaliyyət səmərəliliyi.
İmtahan və test	Şəxsi davranışı və bilik və bacarıqların tətbiqini qiymətləndirmək.	Şifahi və yazılı imtahanlar, psixometrik test.
Validasiyadan/verifikasiyadan sonrakı baxış	Bilikləri və ya fəaliyyət səmərəliliyini qiymətləndirmək.	Validasiya rəyinin və ya verifikasiya rəyinin nəzərdən keçirilməsi və müştəri, məsul tərəf və validasiya və verifikasiya komandası ilə müzakirə.

ƏLAVƏ C
(Məlumat xarakterli)

Validasiya və ya verifikasiya fəaliyyətində iştirak məqsədilə təlimə başlayan şəxslər üçün zəruri ilkin məlumatlıqla bağlı nümunə

C.1 Ümumi müddəalar

Validasiya və ya verifikasiya komandasında komanda üzvləri kimi təlimə başlayan şəxslərin ("stajçılar" adlanır) validasiya və ya verifikasiya sahəsinə marağı olmalı və onlar validasiya və ya verifikasiya komandalarında iştirak etmək üçün uyğun şəxsi davranış nümayiş etdirməlidir. C.2 və C.3 maddələrində stajçıların təlim prosesinin başlanğıcında malik ola biləcəyi zəruri ilkin məlumatlılığa və qabiliyyətlərə dair nümunə verilmişdir.

QEYD Bu, texniki ekspertlərə şamil edilmir.

C.2 Məlumatlılıq

Orqan verifikasiya komandalarını və ya validasiya komandalarını təşkil edərkən bu sənədin və ISO 14030-4 standartının tələblərini tətbiq etməlidir.

C.3 Qabiliyyətlər

- a) Qabiliyyətlər aşağıdakılardan ibarət ola bilər:
- b) tənqidi düşüncə;
- c) çoxsaylı məlumatların təhlili;
- d) mədəni məhdudiyyətlər və normalar xaricində düşünməyə hazır olmaq;
- e) peşəkar skeptisizm nümayiş etdirmək;
- f) müstəqil araşdırma aparmaq və məsul tərəfin və ya müştərinin irəli sürdüyü mülahizə və sübutları mübahisələndirmək;
- g) validasiya və ya verifikasiya prosesi ərzində "təfərrüata diqqət" və "gözlənilən nəticənin yüksək səviyyəli qiymətləndirilməsi" arasında tarazlığı qoruyub saxlamaq;
- h) təfərrüatların idarə edilməsi və təşkili (xüsusən verifikasiya və ya validasiya zamanı məlumatların tələb olunan yoxlamalarının aparılmasını təmin etmək səviyyəsində).

ƏLAVƏ D
(Məlumat xarakterli)
Şəxsi davranış

QEYD Bu Əlavə ISO 19011:2018 standartından uyğunlaşdırılmışdır.

Ətraf mühitlə bağlı məlumatların validasiyası və verifikasiyası tədbirlərində iştirak edən validasiya və verifikasiya komandaları (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilər 4-cü maddədə təsvir edilmiş validasiya və verifikasiya prinsiplərinə uyğun fəaliyyət göstərə bilmək üçün zəruri keyfiyyətlərə malik olmalıdırlar. Validasiya və verifikasiya komandaları (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilər validasiya və verifikasiya tədbirlərini yerinə yetirərkən aşağıdakı xüsusiyyətləri daşımaqla, peşəkar davranış nümayiş etdirməlidirlər:

- a) etik, yeni ədalətli, dürüst, səmimi, vicdanlı və təmkinli;
- b) açıq fikirli, yeni alternativ ideyaları və ya fikirləri nəzərə almağa hazır olan;
- c) diplomatik, yeni insanlarla rəftarda nəzakətli;
- d) müşahidəçi, yeni fiziki ətraf mühiti və fəaliyyətləri aktiv şəkildə müşahidə edən;
- e) açıqgözlü, yeni vəziyyətdən xəbərdar olan və onu başa düşən;
- f) hərtərəfli, yeni müxtəlif vəziyyətlərə asanlıqla uyğunlaşa bilən;
- g) mətanətli, yeni əzmi, diqqətini məqsədə çatmağa yönəlmiş;
- h) qətiyyətli, yeni məntiqi mühakimə və təhlil əsasında vaxtında nəticə çıxara bilən;
- i) özünə güvənən, yeni başqaları ilə effektiv qarşılıqlı əlaqə saxlayarkən müstəqil hərəkət edə və fəaliyyət göstərə bilən;
- j) cəsaretlə hərəkət edə bilən, yeni heç də həmişə başqalarına xoş gəlməyən və bəzən fikir ayrılığına və ya etiraz səbəb olan addımları məsuliyyətlə və etik şəkildə atmağı bacaran;
- k) təşkilatçılığını bacaran, yeni effektiv vaxt idarəetməsi, prioritetləşdirmə, planlaşdırma və səmərəlilik nümayiş etdirən;
- l) təkmilləşməyə açıq, yeni vəziyyətlərdən yeni nələrsə öyrənməyə hazır olan;
- m) həssas, yeni mədəniyyətə və müxtəlifliyə diqqətli olan və hörmətlə yanaşan;
- n) əməkdaşlıq edən, yeni validasiya və verifikasiya komandasının üzvləri və müştərinin işçi heyəti də daxil olmaqla, digər şəxslərlə effektiv qarşılıqlı əlaqə saxlayan.

ƏLAVƏ E

(Məcburi)

Yaşıl istiqrazların validasiyası, verifikasiyası və razılaşdırılmış prosedurlarla bağlı əlavə tələblər

E.1 Ümumi müddəalar

Bu əlavədə yaşıl istiqraz və ya yaşıl kreditlə əlaqəli ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatın validasiyasını və ya verifikasiyasını həyata keçirən validasiya, verifikasiya və ya AUP komandaları (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilər üçün səriştə tələbləri nəzərdə tutulmuşdur. Qoşmada səriştələrlə bağlı xüsusi tələblər öz əksini tapır.

Yaşıl istiqrazlar üzrə validasiya, verifikasiya və ya AUP həyata keçirən şəxslər yaşıl investisiyalarla bağlı ekoloji atributlar və faydalar barədə yaxşı anlayışa, eləcə də korporativ və bələdiyyə istiqrazları vasitəsilə maliyyələşdirmə barədə ümumi anlayışa malik olmalıdır.

E.2 Komandaların (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilərin səriştələri

E.2.1 Ümumi müddəalar

Validasiya və ya verifikasiya orqanı verifikasiya və ya validasiya komandalarını təşkil edərkən bu sənədin və ISO 14030-4 standartının tələblərini tətbiq etməlidir.

E.2.2 Müvafiq təcrübə

Validasiya və ya verifikasiya komandasının kollektiv şəkildə təcrübəsi aşağıdakıları əhatə etməlidir:

- a) layihələrin, aktivlərin və ya əlaqəli xərclərin ekoloji məqsədlərə və fəaliyyət göstəricilərinə uyğunluğu üzrə tətbiq olunan taksonomiya daxilindəki kateqoriyalar üçün texniki meyarlar.
- b) istiqrazın, kreditin və ya digər borc alətinin əsas maliyyə aspektləri (məsələn, müddətlər, şərtlər, məhdudiyyətlər);
- c) emitentin, borcalanın və ya təşəbbüskarın prosesi, prosedurları və nəzarət mühiti (məsələn, xəzinədarlıq siyasəti, bölüşdürülməmiş vəsaitlərin idarə edilməsi daxil olmaqla borc prosedurları, idarə heyəti tərəfindən təsdiq) barədə ümumi anlayış;
- d) tətbiq olunan yaşıl borc alətlərinin proqram tələbləri

ƏLAVƏ F**(Məcburi)****İstixana qazlarının validasiyası, verifikasiyası və razılaşıdırılmış prosedurlarla bağlı əlavə tələblər****F.1 Ümumi müddəalar**

Bu qoşmada istixana qazları ilə əlaqəli ətraf mühitlə bağlı məlumatlar haqqında bəyanatların validasiyasını və ya verifikasiyasını həyata keçirən validasiya, verifikasiya və ya AUP komandaları (texniki ekspertlər daxil olmaqla) və müstəqil rəyçilər üçün səriştə tələbləri nəzərdə tutulmuşdur. Qoşmada səriştələrlə bağlı xüsusi tələblər və sektorlar üzrə səriştələri göstərən cədvəl öz əksini tapır.

F.2 Səriştə**F.2.1 Ümumi müddəalar**

ISO 14065:2020 standartının 7-ci maddəsinin və bu sənədin tələbləri ilə yanaşı, F.2.2 bəndinin tələbləri də tətbiq edilir.

F.2.2 Komandaların təşkili**F.2.2.1 Validasiya/verifikasiya komandasının bilikləri və təcrübəsi**

Validasiya və ya verifikasiya komandası kollektiv şəkildə aşağıdakıları qiymətləndirmək üçün kifayət qədər biliklərə və təcrübəyə malik olmalıdır:

- istixana qazı layihəsi, təşkilatı və ya məhsulu vasitəsilə istixana qazları sahəsində həyata keçirilən xüsusi fəaliyyət və tətbiq edilən texnologiya;
- vəziyyətdən asılı olaraq müxtəlif yurisdiksiyalarda istixana qazı fəaliyyətinin həyata keçirilməsi;
- istixana qazı mənbələrinin, udulma sahələrinin və ya rezervuarlarının müəyyən edilməsi və seçilməsi;
- istixana qazları emissiyalarının və təmizlənməsinin miqdar analizi, monitorinqi və məruzə edilməsi, o cümlədən müvafiq sektoral tətbiqlərin nəzərdən keçirilməsi;
- tipik və tipik olmayan əməliyyat şərtləri də daxil olmaqla, istixana qazı bəyanatının ciddiliyinə təsir edə biləcək vəziyyətlər.

Validasiya və ya verifikasiya komandası kollektiv şəkildə istixana qazı layihəsinin, təşkilatının və məhsulunun sərhədlərinə təsir edə biləcək maliyyə, əməliyyat, müqavilə əsaslı və digər razılaşmaların təsirlərini, o cümlədən istixana qazı bəyanatı ilə bağlı hər hansı qanunvericilik tələblərini qiymətləndirmək üçün biliklərə və təcrübəyə malik olmalıdır.

F.2.2.2 Validasiya/verifikasiya komandasının audit bilikləri

6.2.7-ci bənddə göstərilən tələblərlə yanaşı, aşağıdakı tələblər tətbiq edilir.

Validasiya və ya verifikasiya komandası kollektiv şəkildə istixana qazı layihəsinə, təşkilatına və ya məhsuluna aid istixana qazları haqqında bəyanatı qiymətləndirmək, xüsusilə aşağıdakıları qiymətləndirmək üçün audit bacarıqlarına malik olmalıdır:

- layihə tərəfdarının və ya təşkilatın istixana qazları haqqında etibarlı bəyanat tərtib etmək üçün zəruri olan məlumatları effektiv şəkildə müəyyən etməsini, toplamasını, təhlil etməsini və məruzə etməsini, habelə müvafiq istixana qazı proqramının və ya standartların tələbləri ilə bağlı hər hansı uyğunsuzluqları aradan qaldırmaq üçün sistemli şəkildə təshihəedic tədbirlər görməsini müəyyənləşdirmək üçün istixana qazları üzrə informasiya sistemini;
- müxtəlif məlumat axınlarının istixana qazları haqqında bəyanatların ciddiliyinə təsirinə.

F.2.2.3 İstixana qazı layihəsinin validasiyası komandasının əlavə bacarıqları

F.2.2.1 və F.2.2.2 bəndlərində verilmiş tələblərə əlavə olaraq, validasiya komandası kollektiv şəkildə aşağıdakı məqsədlərlə istifadə edilən proses, prosedur və metodologiyaları qiymətləndirmək üçün bacarıqlara malik olmalıdır:

- baza ssenarisini, o cümlədən əsas mülahizələri seçmək, əsaslandırmaq və miqdar analizini aparmaq;

- b) baza ssenarisinin konservativliyini müəyyən etmək;
- c) baza ssenarisinin və istixana qazı layihəsinin sərhədlərini müəyyən etmək;
- d) tədbirlərin növü və səviyyəsi, baza ssenarisinin malları və ya xidmətləri ilə istixana qazı layihəsi arasında ekvivalentliyi nümayiş etdirmək;
- e) istixana qazı layihəsi tədbirlərinin baza ssenarisi tədbirlərinə əlavə olduğunu nümayiş etdirmək;
- f) məqsədəuyğun olarsa, əlavə təsirlər (sızma) və daimilik kimi istixana qazı proqramının tələblərinə uyğunluğu nümayiş etdirmək.

QEYD ISO 14064-2 standartı konservativlik prinsipi və ekvivalentlik anlayışı üzrə tələbləri və təlimatı ehtiva edir.

F.2.2.1 və F.2.2.2 bəndlərində verilmiş tələblərə əlavə olaraq, layihənin validasiyası komandası kollektiv şəkildə baza ssenarisinin seçilməsinə təsir göstərə biləcək müvafiq sektor tendensiyaları barədə biliklərə malik olmalıdır.

F.2.2.4 İstixana qazı layihəsinin verifikasiyası komandasının əlavə səriştələri

F.2.2.1 və F.2.2.2 bəndlərində verilmiş tələblərə əlavə olaraq, layihənin verifikasiyası komandası kollektiv şəkildə aşağıdakı məqsədlərlə istifadə edilən proses, prosedur və ya metodologiyaları qiymətləndirmək üçün müvafiq biliklərə və təcrübəyə malik olmalıdır:

- a) validasiya edilmiş istixana qazı layihəsinin planı və istixana qazı layihəsinin tətbiqi arasında uzlaşmanı qiymətləndirmək;
- b) validasiya edilmiş istixana qazı layihəsinin planının, o cümlədən baza ssenarisinin və əsas mülahizələrin davamlı məqsədəuyğunluğunu təsdiq etmək.

F.2.2.5 İstixana qazı məhsulunun verifikasiyası komandasının əlavə səriştələri

F.2.2.1 və F.2.2.2 bəndlərində verilmiş tələblərə əlavə olaraq, məhsulun verifikasiyası komandası kollektiv şəkildə aşağıdakılarla bağlı səriştəyə malik olmalıdır:

- həyat dövrünün qiymətləndirilməsi metodologiyası;
- konkret verifikasiyaya tətbiq edilən məhsul kateqoriyası qaydası (PCR) və ya karbon izi üzrə məhsul kateqoriyası qaydası (CFP-PCR);
- konkret verifikasiyaya tətbiq edilən məlumat bazasının strukturu.

F.3 Sektorlar üzrə səriştələr

Cədvəl F.1-də sektorların və istixana qazlarının (İQ) emissiyası və təmizlənməsi fəaliyyətlərinin siyahısı təqdim olunur. Verilmiş validasiya və ya verifikasiya tapşırığı üçün komandanın birdən çox sektorda səriştəli olması tələb oluna bilər. Məsələn, karbon qazının tutulması və saxlanması tapşırıqları üçün komanda 2-ci sektor və 5-ci sektor üzrə səriştəli olmalıdır. Tullantı poliqonu üçün komanda 1-ci sektor, 2-ci sektor (metan qazının yandırıldığı fərz edilərsə) və 6-cı sektor üzrə səriştəli olmalıdır. Hər bir tapşırıq unikal olduğundan, müvafiq səriştələr müəyyən edilməli və tapşırıq komandasının tərkibində öz əksini tapmalıdır.

Cədvəl F.1 — Sektorlar üzrə səriştələrə dair nümunələr

Sektor	Nümunə
<p>1. Birbaşa İQ emissiyaları ^a (texnoloji emissiyalar istisna olmaqla) və idxal olunan enerjiden yaranan dolayı İQ emissiyaları ^b</p>	<p>Sektor üzrə səriştə İQ emissiyalarının yaradılması, azaldılması və ya qarşısının alınması və aşağıdakılarla bağlı monitoring fəaliyyətləri haqqında bilik və anlayışı tələb edir:</p> <ul style="list-style-type: none"> — mədən yanacağı və ya bərpa olunan yanacağın stasionar və ya səyyar yandırılması; — mədən yanacağı və ya bərpa olunan yanacağın yandırılmasından elektrik enerjisi istehsalı; — kogenerasiya texnologiyalarından istifadə etməklə elektrik və istilik enerjisi istehsalı; — istixana qazlarının məşəldə yandırılması; — nəzarətsiz emissiyalar və istixana qazlarının atılmasından yaranan emissiyalar. <p>QEYD 1 Bu sektora neft və qaz hasilatı, emal sənayesi, mədənçıxarma, metal istehsalı, tikinti, boru kəməri və enerji istehsalı daxildir, lakin bunlarla məhdudlaşmır.</p> <p>QEYD 2 Səyyar emissiya mənbələrinə aviasiya, avtomobil nəqliyyatı, dəmir yolu, dəniz və yolsuzluq nəqliyyatından emissiyalar daxil ola bilər, lakin bunlarla məhdudlaşmır.</p>
<p>2. Texnoloji İQ emissiyaları (yandırılma ilə əlaqəli olmayan, kimyəvi reaksiya nəticəsində yaranan və sair)</p>	<p>Sektor üzrə səriştə İQ emissiyalarının yaradılması, azaldılması və ya qarşısının alınması və aşağıdakılarla bağlı monitoring fəaliyyətləri haqqında bilik və anlayışı tələb edir:</p> <ul style="list-style-type: none"> — sənaye qaz emissiyalarının (hidroftorkarbon, perftorkarbon, SF₆, N₂O, ozondağıdıcı maddələr və s.) qarşısının alınması, əvəz edilməsi, məhv edilməsi, parçalanması və ya azaldılmasını ehtiva edən kimyəvi istehsal, emal sənayesi, neft və qaz emalı və yandırılma ilə əlaqəli olmayan proseslər daxil olmaqla, lakin bununla məhdudlaşmayaraq, sənaye prosesləri; — karbon qazının tutulması və saxlanması ilə əlaqəli saflaşdırma prosesləri (məsələn, amin məhlulu və ya kalium hidroksidin tutulması sistemləri).
<p>3. Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və digər təyinatlı torpaq istifadəsindən (AFOLU) yaranan İQ emissiyaları və təmizlənməsi</p>	<p>Sektor üzrə səriştə İQ emissiyalarının yaradılması, azaldılması, qarşısının alınması, təmizlənməsi və ya təmizlənməsinin artırılması və aşağıdakılarla bağlı monitoring fəaliyyətləri haqqında bilik və anlayışı tələb edir:</p> <ul style="list-style-type: none"> — biokütlə və bitki örtüyündə karbonun sekvestrasiyası; — bitki örtüyünün inkişaf templərinin və kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığının qiymətləndirilməsi; — yağıntı/buxarlanma-yağıntı prosesi; — azotun bioloji fiksasiyası prosesi, kənd təsərrüfatı bitkilərinin qalıqlarından azot emissiyaları və N₂O emissiyaları; — torpağın üzvi karbon ehtiyatı.

	<i>QEYD 3 Bu sektora meşələrin bərpası, meşələrin qırılması, meşə idarəetməsi, kənd təsərrüfatı, əkin sahələri/torpaq idarəetməsi, otlaqların idarə edilməsi, bitki örtüyünün bərpası, meşələrin qırılmasının, bataqlıqların və çökmələrin qarşısının alınması daxildir, lakin bunlarla məhdudlaşmır.</i>
4. Heyvandarlıq dan İQ emissiyaları	Sektor üzrə səriştə İQ emissiyalarının yaradılması, azaldılması və ya qarşısının alınması və aşağıdakılarla bağlı monitorinq fəaliyyətləri haqqında bilik və anlayışı tələb edir: <ul style="list-style-type: none"> — heyvandarlıqda intestinal fermentasiya və heyvanların saxlanma şəraitindən asılı olaraq fermentasiya dəyişkənliyi.
5. Geoloji rezervuarlarda karbonun saxlanması	Sektor üzrə səriştə İQ emissiyalarının yaradılması, azaldılması və ya qarşısının alınması və aşağıdakılarla bağlı monitorinq fəaliyyətləri haqqında bilik və anlayışı tələb edir: <ul style="list-style-type: none"> — saxlama üçün müvafiq yerlərin qiymətləndirilməsi; — geoloji formasiyalarda (məsələn, rezervuarlarda) karbonun saxlanması; — karbon anbarından (məsələn, daimi anbar) sızma.
6. Tullantıların parçalanması nəticəsində yaranan İQ emissiyaları	Sektor üzrə səriştə İQ emissiyalarının yaradılması, azaldılması və ya qarşısının alınması və aşağıdakılarla bağlı monitorinq fəaliyyətləri haqqında bilik və anlayışı tələb edir:
<p>a “Birbaşa istixana qazı emissiyası” ifadəsinin tərfi ISO 14064-1:2018 standartının 3.1.9-cü bəndində verilmişdir.</p> <p>b “İdxal olunan enerjiden yaranan dolayı istixana qazı emissiyaları”, bax: ISO 14064-1:2018 standartı, 5.2.4-cü bəndin “b” hissəsi.</p>	

BİBLİOQRAFIYA

- [1] ISO 14001:2015, Ətraf mühiti idarəetmə sistemləri — İstifadəsinə dair tələblər və təlimat
- [2] ISO 14016, Ətraf mühitin idarə edilməsi — Ətraf mühitə dair hesabatların etibarlılığını təmin etmək üçün təlimatlar
- [3] ISO 14020, Ekoloji etiketlər və bəyannamələr — Ümumi prinsiplər
- [4] ISO 14021, Ekoloji etiketlər və bəyannamələr — Müstəqil şəkildə bəyan edilən ekoloji iddialar (II növ ekoloji etiketləmə)
- [5] ISO 14024, Ekoloji etiketlər və bəyannamələr — I növ ekoloji etiketləmə — Prinsiplər və prosedurlar
- [6] ISO 14025, Ekoloji etiketlər və bəyannamələr — III növ ekoloji bəyannamələr — Prinsiplər və prosedurlar
- [7] ISO 14026, Ekoloji etiketlər və bəyannamələr — Ekoloji izlə bağlı məlumatların təqdim olunmasına dair prinsiplər, tələblər və təlimatlar
- [8] ISO/TS 14027, Ekoloji etiketlər və bəyannamələr — Məhsul kateqoriyalarına dair qaydaların hazırlanması
- [9] ISO 14030-1:2021, Ekoloji fəaliyyət göstəricilərinin qiymətləndirilməsi — Yaşıl borc alətləri — 1-ci hissə: Yaşıl istiqrazların əldə edilməsi prosesi
- [10] ISO 14030-2:2021, Ekoloji fəaliyyət göstəricilərinin qiymətləndirilməsi — Yaşıl borc alətləri — 2-ci hissə: Yaşıl kreditlərin əldə edilməsi prosesi
- [11] ISO 14030-3, Ekoloji fəaliyyət göstəricilərinin qiymətləndirilməsi — Yaşıl borc alətləri — 3-cü hissə:
Taksonomiya
- [12] ISO 14033, Ətraf mühitin idarə edilməsi — Ətraf mühitlə bağlı kəmiyyət xarakterli məlumatlar — Təlimatlar və nümunələr
- [13] ISO 14040, Ətraf mühitin idarə edilməsi — Həyat dövrünün qiymətləndirilməsi — Prinsiplər və çərçivə
- [14] ISO 14044, Ətraf mühitin idarə edilməsi — Həyat dövrünün qiymətləndirilməsi — Tələblər və təlimatlar
- [15] ISO 14046, Ətraf mühitin idarə edilməsi — Su izi — Prinsiplər, tələblər və təlimatlar
- [16] ISO 14050:2020, Ətraf mühitin idarə edilməsi — Lüğət
- [17] ISO 14064-1:2018, İstixana qazları — 1-ci hissə: İstixana qazları emissiyalarının və təmizlənməsinin miqdar analizi və məruzə edilməsi üçün təşkilat səviyyəsində texniki xüsusiyyətlər və təlimat
- [18] ISO 14064-2, İstixana qazları — 2-ci hissə: İstixana qazlarının emissiyasının azaldılması və təmizlənməsinin artırılmasının miqdar analizi, monitorinqi və məruzə edilməsi üçün layihə səviyyəsində texniki xüsusiyyətlər və təlimat
- [19] ISO 14064-3:2019, İstixana qazları — 3-cü hissə: İstixana qazı bəyannamələrinin validasiyası və verifikasiyası üzrə spesifikasiya və təlimat
- [20] ISO 14067, İstixana qazları — Məhsulların karbon izi — Miqdar analizi üçün tələblər və təlimatlar
- [21] ISO 14097, İstixana qazlarının idarə edilməsi və əlaqəli fəaliyyətlər — İqlim dəyişikliyi ilə bağlı investisiyaların və maliyyələşdirmə fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsi və onlar haqqında hesabatların verilməsi üzrə prinsipləri və tələbləri ehtiva edən çərçivə
- [22] ISO 19011:2018, İdarəetmə sistemlərinin auditi üçün təlimatlar

[23] ISO/IEC 17029:2019, Uyğunluğun qiymətləndirilməsi — Validasiya və verifikasiya orqanları üçün ümumi prinsip və tələblər

[24] ISAE 3000, Statistik maliyyə məlumatlarının auditləri və ya baxışları istisna olmaqla, təminatlı tapşırıqlar

[25] IAASB. Lüğət. Mənbə: Keyfiyyət nəzarət, audit, baxış, digər təminat və əlaqəli xidmətlər üzrə beynəlxalq standartlar üzrə təlimat kitabçası. 1-ci cild. Beynəlxalq Audit və Təminat Standartları Şurası (IAASB): Nyu-York, 2014

LAQYIHTƏ

ICS: 13.020.40

Əsas sözlər: validasiya, verifikasiya, uyğunluğun qiymətləndirilməsi, validasiya və verifikasiya orqanları, ətraf mühitlə bağlı məlumatlar

---

LAZIMLIQ

Rəsmi nəşr
“Azərbaycan Standartlaşdırma İnstitutu”
Publik hüquqi şəxs

AZS ISO 14066:2024
Ətraf mühitlə bağlı məlumatlar —
Ətraf mühitlə bağlı məlumatların
validasiya və verifikasiya komandalarının
səriştələri ilə bağlı tələblər